

KNJIŽEVNI IMENIK

MIODRAG BULATOVIĆ

Izdao je dve knjige pripovedaka: „Djavo! dolaze“ i „Vuk i zvono“. Priprema roman „Crveni petao leti prema nebu“.

U svojim književnim prapocetima Bulatović je nastupio sa tekstovima koji gotovo „nista nisu obećavali“. Ali verovatno ne zato što dobre tekstove nije mogao da da, nego zato što je tražujući za svojom književnom istinom stalno nailazio na otpor ustaljenih i izgrađenih prozornih manira. I onda — kada je svojom pravom značajnijom pričom „Crni“, objavljenom u „Književnosti“, i svojom prvom knjigom „Djavo! dolaze“ ušao sa jednim novim i posebno nepoznatim svetom u naše književne vode, prašina koja se bila oko njega digla najavila je pisca nepoznatih i neodređenih mogućnosti koje su mnogim našim kritičarima tada izgledale nezvesne, pa takve ostale i do dan danas.

Medjutim, druga knjiga njegovih pripovedaka sa neobičnim naslovom „Vuk i zvono“, otkrila je ljudima, sposobnim da vide, celovitog pisca i sve vrline i mane njegove. To je pisac kome reč ide iz usta i, ne ohladivši se, lepi se za hartiju. To je jedan od retkih pisaca koji unutrašnju groznicu u me da ispriča, da iskaže do kraja. Raspevanom, žilavo razgovornom i pričalačkom rečenicom — n spaja uzbuđenja samosvojne prirode, nastala od snage reči, nagiba rečeničkih konstrukcija, od impulsivnog mešanja sa episkim, sa poetskim, sa čisto jezičkim elementima. Govori jezikom i još više melodijom sa dalekih crnogorskih brda, bezbrojnih prosjačkih drumova, jezikom kraja gde je vatra bila poludela i zapretila da sve sprži, da otme, da pokosi. Uz povremenu epsku intonaciju njegova proza deluje zbog toga kao istina usmenim predanjem sačuvana ili kom preneti iz knjiga starostavnih.

Cela njegova druga knjiga govori o jednoj velikoj, strašnoj vatri, o jednom velikom, neugasivom požaru koji je besneo piševim krajem i ostavljao ljude, životinje, kuće, sela i zaseoke popaljene i sattrvene. Cela knjiga dala bi se ispričati u desetak mrvavih rečenica. Ali ogran o kome priča (rat ga je izazvao) bio je najstrašniji od svih koji se pamte. Taj ogran zabeležen je u knjizi tako slikovito, upečatljivo, živo i tako pamećki sigurno, da se pri njegovom pomenu vide sve strahote koje on donosi ljudima i zemlji u kojoj niče, da se u pojednostima sagledaju njegove posledice na grabeljivim vojskama koje su oko krstarile, na ljudima opečenih tabana i izgorele brade, na užarenim prosjačkim drumovima i na zgaristima uznemirenih varošica i sela. Taj ogran je trebalo preseliti u svest ljudi da ga zapamte. I ne samo što bi to bila osuda rata, pa makar i na ovaj način — taj ogran koji se razbuktao i počeo da hara jednim ubogim krajem neizbrisiva je slika svih ognjeva, počev od onog Neronovog, ili počev od onog trojanskog, do ovih ognjeva čije žiše danas potajno plamte, i do onih ognjeva koji u svakom čoveku za zlih dana pale i žare žice strasti i otpočinju užurbanu, divlju igru pred sukobima i pred lomovima, ognjevito podvlačeći da se s vatrom teško igra.

Bulatović nije poput mnogih savremenih pisaca ni tražio ni želeo da svojoj prozi da filozofski karakter, da svojom prozom ilustruje neku svoju misao ili neki svoj pogled. Poslu kojim se bavi prišao je sasvim stvaralački. Beležio je slike koje su mu se u svesti mutno zadržavale, otevljavalo suštine i treptaje koje je nosio, kazivao pomisli i slutanje,

stvarao umetnost. Umeo je da kao Sagal naslika petla koji leti prema nebu i dečaka koji prati njegove let, ljude koji gladni, zbog dostojanstva, snobljivo prolaze pored kostiju bačenih psima, dolasku s mnogobrojnih prosjačkih drumova, kože i jarad kraj pločova, hrome i jurovide kako čuvaju svoje tanane živote. Umeo je da stvara atmosfere i slike koje žive svojim posebnim životom, koje se mogu naći samo u njegovim knjigama. Doseo je u umetničkom pogledu do sublimacije najvišeg stepena; isključio je sve elemente grubog preslikavanja i banalizacije, otpočeo na svoj poetski prozni način da otevljava svoje somnambulne vizije. Tako je nastala proza nesvakidašnjih umetničkih kvaliteta, u našoj literaturi jedinstvena. Sem retkih mesta gde je služeći se svojim prosedima i svojim sredstvima u nedostatku snage isforstvom održavao svoj ton, sve je ostalo natopljeno vrelim dahom unutrašnjeg doživljaja, sve je ostalo kratko intenzitetima prozornog vidjenja i poetske istinitosti.

DANE ZAJC

Pored Zlobeca i Kajetana Kovića Zajc je najpoznatiji slovenački pesnik mlađe generacije. U privatnom izdanju štampao je prošle godine zbirku pesama „Požgana trava“. Iako njegova kritika nije doživela mnogo kritičkih i beleškarskih osvrta, prola se brzo i van granica slovenačkog jezičkog područja.

Zajc je, to je interesantno, doneo najintimnije zvuke u celokupnom posleratnom jugoslovenskom pesništvu. Glasom dečaka koji je u ratu doživeo potpunu porodičnu tragediju peva on i danas strahovitu viziju rata. Umetno onoga što su stereotipni ratni pisci i pesnici iskazivali kao svoja svedočenja, on govori kao žrtva: bunca u vrućici smeh smrti koja je za sobom ostavila samo lobanje, somnambulne vizije, halucinacije, nespokojsvo istrah. Deformacionom suštinom njegove čoveka vidi se svet druckije nego inače. Trava nije samo trava nego i ostatak tuđih stopa, pretinja tuđeg lica, neprijateljstvo čoveku bačenog pogledima kao psima. Mrtve stvari govore čovekovim sudbinama. Boja sveta koji ima svoja oblića i svoje konce unapred je određena. Glasovi koji se čuju u žuboru i koje on ponavlja tegobna je jadicovka, čoveku bliska do rezonantnih tonova ako hoće da ih uhvati, da ih iskaže.

Zajc misli kao pesnik. Ali on je predodređen svojom psihikom konstitucijom da misli na određeni način, da stvari razgraničava do određenog stepena. Odatle počinje da govori ono čime je opsednut, zarobljen: rat. „Spoznala bi njegovo lobanje po lepim belih zobeh, je rekla [mati].“

Počinje on tako jednu svoju pesmu. I nemoguće mu je kasnije da skrene sa tog toka. Govori u ime žrtava, u ime izgubljenih. Dešavanje o kome govori događa se s onu stranu ljudskih briga i ljudskih patnji, gde je već bio nadvladao, s lomo, pokosio. Čak i ljubav, što bi rekao Dis, odigrava se „pod koprovom izumrlih stvari“.

Tu su ljudske, zemaljske stvari pomaknule. Zajc se oglašuje sa nekog donjeg sprata života. Više ne vladajući u poeziji razumskim poretkom stvari, on dopušta svom svestu da gori sopstvenom vatrom. Kakvi sve tamni kolotovi ne klobučaju iz tog sveta!

„Hijene prihajajo
Hijene se smejejo iz noči.
Njihov smeh je groza.
Duhovi vstajajo.
Duhovi plešejo ples smrti
po hiši noči.“

I tako dalje. Jedan ustalasan unutrašnji svet, prosetljiv i drhtav kao biljka, strepi nad svojom egzistencijom i svojim smislom. Zašto i čemu? Strah je ušao u čoveka, strah od prava za ubijanjem, od protivrazumskih postupaka. Na vrtmetini, kakva se njemu pričinja, i ima razloga za takav strah.

Zajc je, kažu, mračan pesnik. Peva o lobanjama, sprženoj travi, pobijenim pticama, hijenimom smehu. Peva o grozi i sam donosi grozu. Pronalazi motive koji tugaljivo dotiču čoveka. Ni tračka vedrine, reklo bi se, u njegovim pesmama nema. Zajc je zbilja pesnik tame, ali one koju su čoveku nametnuli, one kojej se on opire da ne padne na dno. Groza iz njegovih stihova nama je opomena. Bele isušene lobanje trag su kukastog krsta, spržena trava je svest i savest koje je ovaj svet iskustvom stekao. Nema dovoljno mraha u tom autentičnom pesničkom kazivanju da bi nas o bumjio i potopio. To je jedno vidjenje sveta čije temelje mi poznamo: moće samo obogatiti kao medjaš, kao ono nekoliko reči na ulazu Dantoeva Pakla: „Vi koji ulazite, ostavite nadu“. Jer kao vidjenje taj svet je autentičan, istinit; on zaista postoji i zaobilaziti ga bilo bi glupo, bilo bi — oportunistično. Tako shvaćen, Zajc nalazi svoje puno mesto u ovom vremenu.

JURE KAŠTELAN

Još 1940 godine izdao je zbirku „Crveni konj“. Zbirku je ondašnja cenzura zabranila i uništila. Posle rata izdao je zbirke: „Pijetao na krovu“ (1950), „Biti ili ne“ (1955) i „Malo kamena i puno snova“ (1957). Sem toga napisao je dramu „Pijesak i pjena“ koja nije izvodjena na IV Sterijinom pozorju.

Iz Davičovih pečatovskih vremena poneo je prvi dah lake, jednostavne pesme detinjstva i strasna živačka treperenja tek nastale Hane. Taj dah ga prati i do dan danas. Prokljajalo je senci velikog pesnika u njega je sopstvena vatra povukla u lične vedrine. Izrastao je iz njega dah ratnika, prolećnog ljubavnika, ranoranioca. On je, kao i Davičo, pesnik revolucije ne toliko po tome što je njeno ime punim ustima izgovarao, nego zato što ju je osetio kako dolazi i iskazao radost dolazećeg, smeh i tugu dolazećeg, nebo druckijih boja od onog koje efemeran pesnik može da vidi. On je u prvij koloni onih što su znali, što su negde u dubini svog znanja osećali da će im planuti zora u nekom sasvim bliskom času, pa su zbog toga, zagrenuti sopstvenim rečima, uzvikivali znake brižnog i stamenog radovanja, pa su govoreći stihove govorili ne kao propagandisti revolucije, nego kao svedoci njenog daha i njene vedrine.

I posle rata kad je parolaški kurs poezije uzeo maha, Kaštelan je u ime istinskih vedrina, čiji je pre rata bio najavljiivač, ostao pesnik i dalje u duboko ljudskom doimanju revolucije; nije ga privukao zvuket stihovotvoračkih klepetuša i takvom stadu pesnika bio je stran. Kad su se vremena izbristila, pokazalo se da je medju retkima imao jedan od najistaknutijih glasova, pa su ga zbog toga i počeli izdvajati. Nisu ga, medjutim, dovoljno odredje-

no izdvojili. Kad su se pesnici počeli okretati od ratnih tema i vraćati medjuratnim uzorima, on nije prekidao svoj kontinuitet. Ostajao je pesnik sunčanog, razlitalog mora, čiji je dah mešao sa dahom revolucije, i sa svojim dahom. Pod zamajcem prvih autentičnih izliva, ostala je njegova poezija i dalje da zrači toplinom glasa koji se raduje.

Napisao je do sada mnogo dobrih pesama. Ponekad sa čudnom lakoćom čoveka koji kazuje svoje doživljaje kao kad priča anegdote, on iznenadjuje jednostavno i lako, naizgled, stvara pesmu iz samo jednog daha. I pesme su mu često dovedene do artističkog savršenstva. Otkud to?

Ni kod kog našeg pesnika tako vidljivo, čini mi se, nije uskladen unutrašnji intenzitet pesme i njeno spoljno obličje. Sa slobodom da bude pesnik, sa ustrojstvom da instrumentalno oblikuje svoje intenzitete u stihove i pesme on dopušta tokovima reči da sami obrazuju njegove lirске trepete. Poezija se tad luči iz samog ždrela inspirisanosti: tamo gde mu pesma u srcu spava, potrebno je samo da se krajičkom konca odmeta; velika reč poezije već lupa u zvono stih. Kaštelan je imao dosta te slobode. On je govorio stihove, umeo je da ne spreči sebe da iz proždavlja pesme izluci reči sa svom snagom koja ga je na pesmu poterala. On je umeo da dopusti reči da mu se otme. To je bila ona sloboda koju su u preteranom insistiranju doveli do iracionalizma a koja je nosila u sebi snagu i autentičnost doživljaja, lepotu i moć poezije.

Poslednja Kaštelanova knjiga „Malo kamena i puno snova“ svedoči da mu je ponestalo nešto od te snage i sposobnosti. Sada je postao veći artist: pesma ima sve oblike života, ali se život ne oseća mnogo u njoj. Nije li pesniku ponestalo snage? Sloboda stvaranja koju je donedavna imao nije li se zamenila artističkom moći? Ili je to sudbina pesnikova: iz svog sunčanog sveta spustio se zar na pitalice drugih, posumnjao, dakle, u svoj svet? Ili pak više nema moći da ga prati u hodu?

I suviše pesnik i suviše artist Kaštelan to ne bi mogao da dopusti. Svaki nagao pad bio bi kod njega isključen. Ali, čudno je ipak što nije prešao preko one normale odakle poezija postaje živa i važeća sama po sebi; čudno je što od impulsivnih stihova nije otišao dalje u „vanmišićne ekstaze“, nego se vratio lekovito baš sasvim sunčanom svetu po čijem belom užeglom kršu bacaju senke česti paučinasti oblaci. Njega, izgleda, ponovo privlači snaga koju je nekad imao. Ne da bi obnovio sebe starog nego da bi se nastavio. Da bi dopustio sebi razigranju, nevinju, igru stihova od ove koju danas igra. Jer kad dobar veliki pesnik ne pokušava više da uzleće, nego padajući skriva svoj pad, to — razočarava.

ANTE POPOVSKI

Prošle godine pojavila se na makedonskom jeziku druga zbirka poezije dotad malo poznatog i nezapaženog pesnika Ante Popovskog — „Vardar“. Bio je to jedan od značajnijih datuma u jugoslovenskoj poeziji. Jedan mlad pesnik se obelodanio i odmah stao u red naših najboljih pesnika. Prvi prevodi na srpskohrvatski jezik otkrili su u njemu retko snažnu poetsku ličnost i pristupito jedne osobite, retke poezije.

Popovski je pre „Vardara“ objavio zbirku pesama „Odblesci“

(„Odblesci“) koja je ostala skoro nezapažena. Pesme sakupljene u njoj bile su rezultat nemuštih i nemoćnih čeprkanja po sebi i po stihovima. Drugi njegov zamah iz korena mu je izmenio predjašnje intencije. Uместo da iščeprkava svoj izraz on se obratio narodnoj pesmi i nacionalnom osećanju i počeo da govori, da stvara reči i stihove nabijene težinom narodnog predanja, istoriskim istinama, svešču ugnjetavane nacije. Daleko od romantike i patetičnih izliva on opeva Belasicu iz poslednje bitke cara Samuila, a ispod stihova, u kontekstu, promiče pečalbarska pesma sa golih makedonskih brda. Gomilaju se tvrdi stihovi jednog nacionalnog bola koji se sad, protkan svešču, očvršćuje do razumevanja čitave nacionalne tragedije, do ulaženja u bit nacionalnog epskog izraza koji nije kao kod drugih naroda stvoren u širem i temeljitijem obliku. Popovski u ovom trenutku izvršava njegovevsku sublimaciju makedonskog pesničkog osećanja. On ponavlja, zaokrugljuje granice i mogućnosti jednog usmeno izkazivanog duha; on u poeziju kristališe sve što je nacionalnim osobinama bilo zabeleženo u jeziku, narodnoj melodiji, u prizvuku one pečalbarske pesme koji je dosad nezapaženo prošao ovim svetom.

Njegov poduhvat je, u neku ruku sličan onom koji je učinio književnik i lingvista Blaže Koneski. I Popovski udara temelje makedonskoj poeziji. To što on sad govori morao bi, ako ne on, nego drugi da kaže. Jer to nije samo njegovo lično osećanje, njegovo lični glas, već svest cele jedne mlade nacije, najednom intenzivno nabrekle od snažnih ličnosti i snažnih zamaha kad je za dalji razvitak i dublje disanje potrebna fundamentalna riznica pesničke svesti na jedinstvenom jeziku i u jedinstvenom melosu.

Teren sa koga Popovski crpe motive zahtevao je, besumnje, jednog snažnog pesnika. Dobro je što ga je Popovski već obeležio. Legija malih stvaralaca koja bi poplavila jedno takvo polje sumnjam da bi bila u stanju da u sred njega podigne spomenik.

Dobro je takođe što jedan takav pesnik kakav je Popovski nalazi u sebi toliko smelosti i toliko tragalačke groznice da, isključivši svoj stalno prisutni subjektivni medij, počinje stvaralački akt upravo u onom momentu kad jedno zrelo svest obraća u reči i poruke, kad ima obrazloženu i jasnu predstavu o onome što hoće da izgovori. Jer Popovski je preuzeo na sebe dužnost da govori u ime mnogih i ta poezija koju on stvara, govorena glasovima nevidjenih, dalekih pevača, odjek je mnogih glasova izgubljenih po hodnicima i belasicama, karaormanima, pirin-planinama, maglama i zabludama. Otuda ona i ima tako dubok, snažan zvuk. Jer kad on kaže:

Elate momci crna mažišta
dečišta, čakali, orli
od site ugari
od site dobravi
site dedovci
i site kolena
Elate...

kad u istom tonu poziva, moli, naredjuje i objašnjava, tu se više ne radi o jednom mišljenju, jednom čoveku, jednom pozivu. Tu se radi o jednom zboru, nepreglednoj množini sveta i o jednom pesniku koji čitav njihov unutrašnji nevidljivi žagor uspeva zgusnuto i u nekoliko reči da iskaže i izrazi.

To je ono što je Popovskog obavezalo, nametnulo mu izraz, iznudilo poeziju. On mora da prevaziđuje sebe kad govori, jer ne govori samo u svoje ime. To je ono po čemu se njegova stvaralačka ličnost danas izdvaja i karakteriše.

Petar MILOSAVLJEVIĆ

David ARONSON

tajna večera, 1944

